

OSS közvetítőjével, Allen Dullesszel, a későbbi CIA-igazgatóval találkozik. Itt Kollender igen érzékletesen tudja átadni a mindenkori fenyegettség már-már paranoiás érzését. Minden egyes ember, aki kábatban, cigarettázva lapul a ház falánál, akár ügynök is lehet – és néhány tényleg az is. Az oroszok szintén hasznot akarnak húzni a Kolbe tudomására jutott információkból, mert miközben Hitler birodalma összeomlik, már régóta alakul az új tűzvonala, a közeledő hidegháború kezd formálódni. Ezt tudja Reinhard Gehlen is, akit az író Kolbe ellenpólusként jelenít meg. „Rideg, gyors felfogású, ízig-vérig náci” – így jellemzi a szerző a tábornokot.

Amíg a háború után Gehlen, mint az orosz katonai információk fontos hírszerzője, az amerikaiak védelme alatt áll, Kolbét elfelejtik. Dulles éppúgy, mint azok, akikkel együtt dolgozott a külügyminisztériumnak, ahol többé már biztosan nem fog szolgálatot teljesíteni: „Nekik az lenne a legjobb, ha egyáltalán nem is léteztem volna. Ilyenek azok, akik sohasem próbáltak semmit tenni Hitler ellen. Nem tudnak a közelükben egy olyan embert elviselni, mint én.”

A náci rendszert működtető tisztviselők, akik meggyőződésből tették, amit tettek, Kolbét azért is bélyegezték meg árulóként, a saját népe ellen harcolóként, mert a háború utáni Németországban karriert akartak építeni. És akkor is, ha a megveztést nehezen viselte, legalább Kollender regényében megőrizte a történelem számára a büszkeségét és a hitét abban, hogy helyesen cselekedett: „Az ember nem hagyhatja magát legyőzni. Egyszerűen nem. Az lenne az árulás. Mindennek a meghazudtolása, amiben eddig hitt.”

A regénnyel Andreas Kollendernek sikerült szinte mindvégig egy érdekfeszítő, olykor kiugróan izgalmas művet írni – egy lenyűgöző hős főszereplésével. Ugyanis ez a rendkívül becsületes hivatalnok, akit nagyra értékelnek, mert rendszerető és jó modorú, és aki a gépies parancsoknak, mint „Jawohl” („Igenis!”) és „Heil Hitler”, engedelmesskedik, amikor hazamegy, egy villával szurkálja meg Hitler arcképét az újságban.

Fritz Kolbe valódi drámája ugyanis ez: hosszú éveken keresztül kellett kettős életet élnie, barátok és munkatársak előtt elfedni, hogy ki is

ő valójában. „Ettől okádni tudnék” – gondolta. A hallgatásra már-már belehalt. Fritz Kolbe 1971-ben hunyt el epehólyagrákban. Temetésén csak tíz ember jelent meg. Közülük kettő a CIA megbízásából.

(*Spiegel*)

Oliver Zimmer

A különutas megoldások bűvöletében

Jakob Tanner: Geschichte der Schweiz im 20. Jahrhundert [Svájc története a 20. században] (C.H. Beck, 2015, 679 S)

Egy olyan kiadónak, mint a C.H. Beck a 20. századi történelmi összefoglalók különösen vonzóak, és ennek oka kézenfekvő: ez a korszak legtöbbünk számára jelenkori történelem is, azaz ahhoz a múlthoz tartozik, amely már azért megérint bennünket, mert a jelenünk része. Ez először is csábítóan kézenfekvőnek tűnik. Hogy ez az olvasónál elérje-e a kívánt hatást, persze mindenekelőtt a szerző tehetségétől függ.

Jakob Tanner most mutatta be német nyelven megjelent *Svájc története a 20. században* című új könyvét. Az Ulrich Herbert által gondozott a „Nemzetek története a 20. században” című Beck-sorozat keretei között jelent meg. A németországi Freiburg im Breisgauban tanító történész, aki a Németországról szóló súlyos kötet szerzője is, az előszóban a konceptuális célkitűzéseket vázolja fel. A középpontban a nemzeti és transznacionális tényezők közti egyensúlyozás áll. Az időszak „az a hosszú 20. század” – hosszú azért, mert a szerzők számára ez már az 1880-as évek körül elkezdődött. Akkoriban (így a Németország esetében jól alátámasztott tézis) markánsan felgyorsult az élet sok területe, egy új korszerűség kerekedett felül: kiszámíthatatlan, feszültséggel teli és ellentmondásos. Ez a korszerűség transznacionális egységesítési folyamatot termelt, melyre a társadalmak nemzetközi legitímációval rendelkező elkülönüléssel reagáltak.

Korszerűség és védekező reflex

Jakob Tanner ezeket a célkitűzéseket egyértelműen sajátos hangsúlyokkal, a 20. századi Svájcra is kiterjesztette. Emellett még a megkövetelt transznacionális megközelítés is motiválhatta. A modern svájci történelmet fel kell szabadítani „konténer-perspektívájából”: Az utóbbi években rendületlenül ezt követelte, olyan híres szakmabeli kollégákhoz hasonlóan, mint Christopher A. Bayley vagy Jürgen Osterhammel, akiknek elképesztő módon sikerült a nagyközönséget lebilincselniük a terjedelmes világtörténelmi írásaikkal. Akkor is, ha a konténer szó Jakob Tanner svájci történetében már nem fordul elő, úgy tűnik, hogy a célja itt is az, hogy a konténerbe világosságot vigyen, és az egész nézőpont ferdeségét leleplezze.

Tanner műve három részből áll. Az első rész („Erőtelves kisállam”) a Fin de Siècle-től a Nemzetek Szövetségének létrehozásáig és a húszas évek munkásmozgalmáig terjedő időt dolgozza fel; a második kötet („Veszélyeztetett nemzet, nyílt népgazdaság”) a húszas évekkel kezdődik és a hatvanas évek fogyasztói forradalmával zárul; a harmadik rész („Kényszeredett mozgalom”) a vitatott hatvannyolcas mozgalomtól a kilencvenes évek európai integrációján keresztül a jelenig tartó időszakot fogja át. Az olvasó tizenhárom fejezetben tanul egyet s más a gazdasági fellendülésekről és hanyatlásokról, a politikai konfliktusokról és a részvételi formákról, a kulturális mozgalmakról, a nemzeti önmeghatározásokról és a szociális struktúrákról. Tanner közben folyvást azon elmélkedik, hogy ezek egymásra milyen hatással voltak.

Ez elvezet bennünket a könyv fő téziséhez. Tanner Svájcot egy olyan országgént ábrázolja, amely a gazdasági dinamikáját és belső konfliktusait – az „ambivalens korszerűségét” – újra meg újra egy nemzeti védekező reflexszel próbálja meg stabilizálni. Jóllehet Európával a legszorosabban összekapcsolódva, a 19. század vége óta fennálló Svájci Államszövetség még mindig, európai különutas államként határozza meg magát. Ez a magától értetődés egy történelmi mitológiailag feltöltött veszélyérzeten alapul, mely a külső és belső ellenség ellen irányult és továbbra is irányul. Tanner felteszi a kérdést,

hogy hogyan „sikerült” ennek az országnak „a háttérben meghúzódó problémákat, és azokat, amelyekkel szembe kellett néznie, a mítoszok nagy képernyője mögé söpörni”.

Ez a nemzeti koncepcióra való hajlam – talán a második világháború előtt és után, vagy az 1968 utáni években tapasztalható rövid nyitási fázisok ellenére – történelmi állandóság. Az utolsó nagy nemzeti felbuzdulás a kommunizmus összeomlásából ered. „Svájc nem volt képes túltenni magát a hidegháború irányadó vészforogatókönyveinek hiányán és elkezdett történelmi fantomfájdalomtól szenvedni”. E tünet hosszú fennállásának legfőbb okát Tanner egyrészt annak a sok svájci (köztük a munkásság jelentős része) öntudatára gyakorolt tartós hatásában, másrészt pedig annak a jobboldali körök általi ideológia fenntartásában látja. Minél inkább integrálódott Európa, annál erősebb volt a kísértés, hogy a nagy mítosz-képernyőt nemzeti színpadra állítsák.

Semleges potyautas?

A nemzetközi környezet irányába való nyitásra azonban nem került sor. Jakob Tanner inkább egy új helvét különútról beszél. Az ország elzárkózásának korához hasonlóan most is sajátos kettősséget tapasztalhatunk. A mitologizáló, számító és háborútól megkímélt Svájc egy olyan európai környezettel néz szembe, amely a második világháborút követően egy jobb világ reményben végre hozzáfogott egy határokon átívelő szabályrendszer kialakításához. Eközben a közvetlen demokráciát már-már szélsőséges módon alkalmazó ország semleges potyautas-ként húz hasznát először az imperializmusból, majd a hidegháborúból, végül pedig a megbékélő, újraegyesülő Európából.

Ebben a forogatókönyvben Svájc úgy jelenik meg, mint egy olyan állam, amely erkölcsileg többé-kevésbé elfogadható eszközökkel a saját hasznát nézi: egy olyan (Nyugat-)Európában, ahol a nemzetállami érdekek feltehetően egyre inkább eltűnnek, a 20. század nemzeti eszméinek bűvöletében egyedül a Svájci Államszövetség (esetleg még Nagy-Britannia) marad meg. Ahogy a régebbi, idealizált értelmezésben Svájc ragyogó példaként jelent meg,

most úgy marad el a globalizálódó korszerűsödéstől. Ilyen ellentmondásokkal van az új helvét különút kikövezeve.

Ez az ellenállás korábban is megfigyelhető volt abban, ahogyan Svájc kulcsfontosságú nemzetközi fejlődési alkalmaktól távol maradt. Az egyik ilyen alkalom például az egységes világidő 19. századi bevezetése volt. A történet, mint ismeretes, Nagy-Britanniában kezdődött, ahol az 1840-es évek folyamán a greenwichi középítő lett az egységes nemzeti idő. A helyi időkülönbségek a világ legsűrűbb vasúthálózatával és legmobilabb népességével már nem voltak összeegyeztethetők. A brit példa említésével Jakob Tanner célja rávilágítani arra, hogy Svájc már az egységes világidőnél is a konzervatív későn jövő szerepét játszotta. 1894-ben aztán Svájc „időmérés tekintetében megérkezett Európába”. Tulajdonképpen Európában az 1890-es évek előtt nem volt elmozdulás egy, a közéletet szabályozó egységes világidő felé (kivéve a vonatközlekedés egyes egyedi eseteit). A Svájci Államszövetség 1894-ben áttért a közép-európai időre, csupán majdnem egy évvel a Német Birodalom után (ahol magas rangú katonák hatására került sor a népszerűtlen váltásra), de Dánia, Norvégia, Svédország, Belgium és Lengyelország előtt. A republikánus Franciaország ezzel szemben csak 1911-ben állította örökös greenwichi meridiánnak megfelelően. Akkoriban ezt nem a greenwichi közép-idő, hanem „le temps de Paris moins 9 minutes et 21 secondes” („a párizsi idő mínusz 9 perc és 21 másodperc”) hivatalos elnevezéssel illették.

A második példa a munkaharcoké: a takarékos állam és az alacsony adók ellenére a gazdasági elitnek sikerült a szervezett munkásság nagy részét svájci szinten a „koordinált kapitalizmus” számára megnyerni. Tanner szerint a szellemi országvédelem ebben is fontos szerepet játszott. A békés munkaadói-munkavállalói viszony ebben a szemszögben következőképpen úgy jelenik meg, mint a nemzet bezárkózásának terméke, egy hibás öntudat kifejezése. Lehet-e az, hogy az újságolvasó, önállóan gondolkodó és cselekvő munkások, férfiak és nők, továbbá a szakszervezeti vezetők és más szociáldemokraták is 1945 után arra jutottak, hogy a har-

cos sztrájkkultúra útja nem lehet célravezető? Hogyan észlelték a különböző iparágakban foglalkoztatottak Európa nagy sztrájkjait? Ezeket a kérdéseket még csak fel sem tették, és nem gondolkodtak el azon, hogy helyzetüket és érdekeiket a saját tapasztalataik alapján nemzetközi összefüggésben is értelmezzék.

A nemzeteken átívelő megközelítés nem metodikailag, hanem sokkal inkább terminológiai helytálló. A háborúktól megkímélt Svájc „transznacionális közvetítő zónaként” (Jószolgálat, Vöröskereszt) rendezkedett be; az első világháborúban a „belső szocialista nézeteltérések transznacionális platformja” lett (szocialista mozgalmak Európában); később az ország nagy hasznát vette a transznacionális politikai szervezetekben (WHO, UNESCO) való részvételének, a második világháborút követően került sor a svájci gazdasági csoda „transznacionális fordulatára”. Az erdőpusztulásról szóló határon átnyúló vitával összefüggésben: „a parlamentben zajló vita valójában európai térben található problémáról szól, és transznacionális visszhangot váltott ki.”

Kanyargós ösvényeken

Jakob Tanner, a zürichi egyetem professzor emeritusza, ahogyan azt a zárszóban leszögezi, nem „egy zsinórmértékül szolgáló tételgyűjteményt” akart írni, „hanem egy a társadalmi fejlődés különböző területei között kanyargó elemzést”. Tanner könyvében valóban folyékony, egységes szakaszok váltakoznak olyan részekkel, melyekről olvasóként nem tudjuk pontosan, miért is kerültek egyáltalán oda. Ilyen esetben a sok beiktatott alcím sem igazán segít az eligazodásban. A számos (olykor szórakoztató) anekdoták sem mindig szolgálják az olvasó tájékozódását.

A tiszta tézisek és a változatos könnyedség között húzódó ellentétet kapcsolatban el kell mondani, hogy Jakob Tanner könyve az alternatív különutas modell bemutatása során biztosan nem szűkölködik újszerű tételekben. A kiterőssel tarkított elemzés ellenpontjaként azonban nem feltétlenül sematikus leírásokat kell elképzelnünk, hanem éppenséggel olyanokat, amely biztos kézzel formálja a történelmi alapanyagot;

egy olyan könyvet, amely szeretné a 20. század és Svájc történetét érthetően elmesélni – természetesen a nemzetközi kutatások legfrissebb eredményeit szem előtt tartva.

(*Neue Zürcher Zeitung*)

Ulrich Kronauer

Casanova és de Sade: a felvilágosodás
szabadgondolkodói

Helmut Scheible: Érzéki értelem. Giacomo Casanova korában [Sinnliche Vernunft. Giacomo Casanova in seiner Zeit] című könyvének bemutatása (Zu Klampen, Springe 2015, 280 S.) Stefan Zweifel, Michael Pfister: Shades of Sade. Betekintés De Sade márkí művébe (Matthes & Seitz, Berlin, 2015, 352 oldal)

Hogy mi a közös Casanovában és De Sade márkiban? Mindketten a világirodalom kiemelkedő alakjának számítanak: Casanova kultúrtörténeti szempontból jelentős emlékiratai kapcsán, Sade pedig annak az addig ismeretlen szemléletmódnak köszönhetően, ahogy az emberi lélek mélységeibe tekintett. Elsősorban azonban a mindkettőjük által megtestesített „libertin de mœurs” embertípust látjuk bennük, aki szembe száll a tradicionális szokásokkal és kicsapongó életmódot folytat. Mindketten kalandos szerelmi életet éltek. Egyszer az is előfordult, hogy ugyanarra a hölgyre vágytak.

Ahogy Stefan Zweifel és Michael Pfister a *Shades of Sade* (Sade árnyalatai) bevezetésének biográfiai részében leírja, Sade-nek sikerül az, amiben még a híres csábító, Casanova is kudarcot vallott: Firenzében 1775-ben a kivételes szépség, Irin Sarah Goudar szeretője lesz. Sade azonban nem csábítóként és szívtipróként híresült el, hanem mint szexuális kicsapongásokat, válogatott kínzásokat és szörnyűségeket ábrázoló művész. Ezzel szemben Casanova, ahogy Hartmut Scheible «Érzéki értelem» című monográfiájában írja, karrierje kezdetén együttérző szerető

volt, aki a nőt egyenjogú lényként tisztelte. Mindenesetre az 1760-as években megváltozott Casanova viselkedése, egyre kíméletlenebb volt, a nőt megvásárolhatónak tartotta, és ennek megfelelően is bánt velük.

Életfilozófia

Scheible a «Histoire de ma vie» című emlékiratok alapján bemutatja Casanova kalandos életének legfontosabb állomásait: a kezdetektől, amikor is 1725-ben Velencében egy színész házaspár gyermekeként meglátta a napvilágot, majd hanyatttört gyerekkortól egészen a bohémiai Duchcov városában Waldstein gróf könyvtárosa-ként töltött utolsó, nyomasztó éveig. A Scheible által feldolgozott leghíresebb epizódok közé tartozik a Dózse-palota ólomteteje alatt töltött velencei raboskodás és elképesztő szökés története, valamint Casanova Nagy Frigyesnél tett látogatása. A király nem segít ugyan a velencei férfinak hozzájutni a hön áhitott álláshoz, viszont bókol neki, szép férfinak tartja. Scheible évtizedekig foglalkozott hősével és nemcsak emlékiratait, hanem más írásait – köztük egy ötkötetes utópikus regényét – is tanulmányozta és feldolgozta.

A nagy magamutogató nem éppen kíméletes, olykor ironikus ábrázolása során egyértelművé válik a történész és regényíró értelmezése – de ugyanígy a felvilágosult Casanova életfilozófiája is, aki a biográfia írója számára nyilvánvalóan szimpátiát vált ki az olvasók körében. Scheible szerint Casanova „egy felvilágosult gyakorlati ember”, aki minden filozófiai rigorizmust ellenez. Casanova így ellentmondásba kerül Voltaire-rel, akit mindenekelőtt mestereként tisztel. Voltaire-nél tett 1760-as látogatása kiábrándítóan hatott rá. Nem értik meg egymást, Voltaire nem tud mit kezdeni Casanova lelkesedésével Horatius iránt; ésszerűbbnek tartja a történelemkönyvek tanulmányozását. A római költő Casanova által dicsért arisztokratikus hozzáállásával ellentétben Voltaire elkötelezte magát az emberiség boldogításáért, és a babonák ellen folytatott küzdelem iránt. Casanova azzal érvel Voltaire-nek, hogy az embertársak iránti szeretet elvakít; ehelyett a feudális világ berendezkedését preferálja, ahol megtalálhatja és megoszthatja másokkal saját boldogságát.